

THE MANAGEMENT OF EDUCATION AS SCIENCE

Svetlozar P. Vatsov

ABSTRACT: Managerial activity in education has a clear, synthetic, interdisciplinary and integrative nature. The report considers management of education as a relatively independent scientific discipline, as a branch of science and a branch of management science. Within the framework of this science, not only are the generalities of the management of social systems being specified, but also specific laws, which in turn enrich the science of management adopted by the international scientific community with the universal term "management." For example, the theory of „human relations" can find its best and adequate understanding if it is perceived as the methodological basis of education management.

KEY WORDS: Management of education, scientific discipline, management, specific laws.

Изследването е финансирано по проект № РД-08-135/07.02.2018 г. от параграф на фонд „Научни изследвания” на ШУ „Епископ Константин Преславски”.

Управленската дейност в образованието носи ясно изразен синтетичен, междудисциплинарен и интегриращ характер. Постановката за относителната самостоятелност на науката за управление на образованието и/или училището не е път към нейното затваряне, а напротив - необходима предпоставка за разумно взаимодействие със сходните дисциплини от комплекса на науките за образованието. Ние разглеждаме управлението на образованието като относително самостоятелна научна дисциплина, като отраслова научна област и клон на науката за управление наред с другите отраслови управления - стопанско управление, управление на транспорта, туризма, здравеопазването, културата и т.н.

В рамките на тази наука не само се конкретизират общите закономерности на управление на социалните системи, но и се отразяват специфичните закономерности, които на свой ред обогатяват науката за управление, възприета от международната научна общност с универсалния термин "мениджмънт". Ние сме убедени, че управлението в образованието, като млада наука, е не само способна към внос от други сфери и други страни, но е и способна да създава идеи, имащи общонаучна ценност и да ги "изнася" в други области и сфери. Така например теорията за "човешките отношения" в мениджмънта може да намери своето най-добро и адекватно осмисляне, ако тя се възприема като методологическа основа на управлението в образованието. Достатъчно е да припомним за редица други нови междудисциплинарни науки, които не само се развиха, но и се нароиха, без да напускат границите на своята базова научна област.

Сега за съотношението "управление-педагогика". Има ли основание за отделяне на управлението от педагогиката или словосъчетание "педагогическо управление" изчерпва същността на управлението в образованието? Ако искаме да бъдем обективни, управлението в българското образование е започнало своята еволюция след Освобождението не като педагогическа наука или "педагогическо управление", а като разновидност на държавното управление, известно като администрация или административно право. Терминът "мениджмънт" като теория и наука не само не е бил популярен у нас до 1944 г., но той изобщо не се е употребявал в българската педагогическа книжнина.

Отговорът на по-горе зададения въпрос, естествено, зависи от разбирането на смисъла и предмета на педагогиката като наука за обучение и възпитание на човека, или като наука за образованието. Ако педагогиката е наука за образованието, тогава следва да признаем, че не съществува основание за обособяване на управлението в образованието като самостоятелна

дисциплина. Ако разглеждаме педагогиката или по-точно общата педагогика като супернаука или метапедагогика, която обхваща всички проблеми на образованието като сфера на обществена дейност, то тогава не само управлението, но и психологията, социологията, философията, икономиката, антропологията, физиологията, историята, публичната администрация, правото и др. нямат право да претендират за изучаването на образованието като свой предмет и да съществуват дисциплини като психология на образованието, философия на образованието, икономика на образованието, образователно право, училищна администрация, училищна хигиена, социология на образованието и т.н. Но реално това не е така.

При всичкото уважение към педагогическата наука, нейният стремеж да вмести в собственото си познание други научни дисциплини с различен предмет на изучаване едва ли е правомерно от методологическа гледна точка. Не се явяват изход от това положение популярните през последните години термини като "социално - психологически..." , зад които стоят редица частни педагогически дисциплини. Не се явява изход от положението и популярният в последно време термин "психолого-педагогически дисциплини". Едва ли исторически утвърдили се науки като демография, социология, управление, психология и т.н. се нуждаят от прилагателното "педагогическо". Научната коректност изисква да се посочва обекта или предмета на изучаване, когато се именува дадена научна дисциплина, а не да се украсява с предикати като "педагогическо": философия НА образованието, социология НА образованието, икономика НА образованието, управление НА училището, управление НА образованието, демография НА образованието и т.н. По-коректно и правдоподобно звучи наименованието на научни дисциплини като: педагогика на масмедииите, педагогика на социалната дейност и т.н. "

Видимо на даден етап е по-разумно да се говори за комплекс от науки за образованието. При такова разбиране науката за управление на образованието и/или училището в тесен съюз с педагогиката и другите образователно ориентирани научни дисциплини трябва да заемат достойно място в този **полидисциплинарен комплекс** и да дадат своя принос за интеграция на всичко, което ги съставлява и за взаимно обогатяване. Затова извеждането на управленската наука "зад границите на педагогиката" съвсем не е равнозначно на нейното извеждане "зад границите на образованието". Ясно е, че реалният принос на всяка от науките за образование в научнометодическото осигуряване на образованието е по-важен, отколкото техният формален статус.

В последните години под влияние на традицията на англоговорещите страни, където въобще отсъства самият термин "педагогика", а педагогическата проблематика се разглежда в рамките на *educational science* /науки за образованието/, в нашата страна възникна тенденция за nihilistically отношение към педагогиката като такава, черпеща своите аргументи често по-скоро емоционално, отколкото логически, в критика към родната педагогика. Считаме за важно да подчертаем: нашата подкрепа относно относителната самостоятелност на статуса на управлението на образованието и/или училището в комплекса от науки за образованието няма нищо общо с отрицанието на значимостта, самостоятелността или подриването на авторитета на педагогическата наука, която, както се предполага, винаги ще остане "при своя особен предмет" и само ще спечели от своята откритост към другите научни дисциплини и за преодоляване на действително нееднозначното наследено минало. Не става дума и за отрицание на интегративната роля на педагогическите знания в решаването на много междудисциплинарни проблеми на образованието и/или училището.

Управлението на образованието и/или училището и педагогиката трябва да престанат да бъдат "сиамски близнаци", което пречи на взаимното им развитие. Именно когато те успеят да станат нормални и дружни партньори и съдружници, те взаимно ще се развиват и обогатяват. Затова на нашата принципиална постановка на въпроса трябва да гледаме не като на "игра на суверенитет" в образователната научна общност, а като призив към по-тясна интеграция на усилията на различни дисциплини около ключови проблеми за осигуряване на пълноценното функциониране и развитие на образованието и/или училището.

Когато говорим за "комплекс от науки за образованието", ние имаме предвид международно възприетата практика от структуриране и систематизация на знанието за образованието, което е прието и признато от международната научна общност. Всякакъв

стрежеж и опити да се изгражда и обосновава някаква "специфична", "национална" систематизация на знанията за образованието, различна от възприетата от международната научна общност универсалност, обрича съответната "специфична" и "национална" наука на своеобразен провинциализъм, на научна изолация и самоизолация от световния научен прогрес, на невъзможност да се води международно сътрудничество, диалог и общуване поради понятийна несъвместимост и несравнимост.

Ако се вгледаме в 2-томната Международна енциклопедия по образование [The International Encyclopedia of Education, Oxford, 1994], става ясно, че международната научна общност разглежда образованието като обект и предмет на изучаване от много базисни науки, които по никакъв начин не могат да бъдат определени като "педагогически науки" в контекста на същността на педагогиката като наука за обучение /преподаване и учене/ и възпитание на личността, и по-точно на детето. В цитираната енциклопедия знанието за образованието е структурирано и систематизирано в 22 научни области: Образование за възрастни, Антропология, Сравнително и международно образование, Учебни програми, Икономика на образованието, Образователна администрация /мениджмънт/, Образователно оценяване, Образователна методология за изследване и измерване, Учебна технология, Образование на жените, История и историография на образованието, Развитието на човека, Психология на обучението, Философия на образованието, Политика и планиране на образованието, Предучилищно възпитание, Социология на образованието, Образование на деца със специални нужди, Системи на образованието, Обучение, Подготовка на учители, Техническо и професионално образование. Всяко от посочените направления на знанието за образованието е структурирано и систематизирано в по-частни научни области, където не се използват термини от рода на "педагогическа демография", "педагогическо управление", "педагогическа социология", "педагогическа антропология", "педагогическа психология" и т.н.

Всички опити в процеса на развитието на управлението на образованието и училището да се синтезира и създаде един единствен, универсален, най-добър модел на образователен и училищен мениджмънт остават без последици и не намират практическа реализация. Ето защо, когато говорим за емпирично изследване на управлението на училището, следва да отчитаме индивидуалността на съответното училище като обект на управление, от една страна, а от друга - общоприетите класификации на теоретичните модели на управление на образованието и училището, в които се съдържа теоретично обобщение на практическия опит.

А сега да пристъпим към позитивните доказателства за относителната самостоятелност на науката за управление на образованието и/или училището. Обикновено за самостоятелност на някаква наука се съди по следните признаци:

- наличие на обособен предмет или макар и аспект, предметна област на реалността, която не е "завладяна" от други науки;
- специфичен понятиен-категориален апарат и специфичност на използваните общонаучни и междудисциплинарни термини;
- специфичност на модела и картината за света;
- специфични методи на изследване.

Как по всички тези въпроси стоят нещата в нашия случай?

1. Какъв е собственият **обект и предмет на изследване** на управлението на образованието и/или училището като научна дисциплина? Без да претендираме за изчерпателност и пълнота на отговора, можем да кажем, че управлението на образованието има в качеството на своя обект функциите на управление или управленските действия /планиране, организация, ръководство, контрол и т.н./, присъщи на образователната система и нейните подсистеми - предучилищно, средно общо, професионално, висше и непрекъснато образование и училищните организации, както и на другите социални и образователни структури. Това означава, че в обекта на изследването, попада един от базовите видове човешки дейности - управленската дейност, която служи за реализация на тези функции и се осъществява в образователната система и училищните организации на различни равнища, процеси, условия и резултати на управлението на системите, което се осъществява от управляващата система като компонент на образователната система.

Доколкото управлението се явява част, подсистема на по-сложната социална, в случая образователна система, науката за управление, в духа на системния подход не може да не се

интересува от по-широкия обект на изследване, който едновременно се явява и обект на управление. Теорията за този обект /образованието и/или училището/ може да се разглежда или като съставна част на науката за управление, или като най-близка на нея съседна дисциплина. За науката Управление на образованието или Образователен мениджмънт това ще бъде Теорията за образованието като система, за Теорията на териториалните системи на управление това ще бъде Теорията за регионалното образование, а за Теорията за управление на училището или Училищен мениджмънт това ще бъде Теорията за училището като образователна организация.

В този смисъл предназначението на управлението е да осигури целеустременост, целенасоченост и организираност на съвместната дейност на хората в социалните системи с помощта на специфични видове действия /главните от тях са планиране, организация, ръководство и контрол/ и постигането на тази основа на поставените цели /резултати/. Предполага се, че именно управлението дава основния принос в интеграцията на съвместните усилия, съхранението и развитието на целостта на управляваната система и нейните подсистеми и по-точно решаването на проблема за създаването, оцеляването, нормалното функциониране и прогресивното развитие на образователната система и нейните подсистеми и/или на училищната система и нейните подсистеми.

Доколкото смисълът на всяка наука се състои в търсене на закономерни връзки и зависимости между изучаваните явления, може да се каже, че предмет на управленските изследвания се явява търсенето на обективните връзки между определени свойства на управлението, процесите на управление и неговите резултати. Руският учен В. С. Лазаров, на когото принадлежи заслугата за утвърждаването на самостоятелния научен статус на управлението на образованието /мениджмънта на образованието/, пише, че "науката за управление на училището е призвана да изучи специфичните закономерни връзки между това какви задачи и как се решават в процеса на управление на училището и резултатите на неговото функциониране и развитие в различни външни и вътрешни условия" [Lazarov, V., 1995]. Така науката за управление на образованието и/или училището има свой предмет на изучаване, който за съжаление и досега не е осмислен напълно и от най-новите изследователи в тази област, а да не говорим за специалистите по теория на обучението и възпитанието.

2. Що се отнася до **специфичния език**, до понятийно-терминологичния апарат на науката за управление на образованието и училището, можем да твърдим, че той безусловно съществува, значително се отличава от езика на педагогиката и през последните години много бързо се развива у нас под влияние на западните теории, концепции и схващания за мениджмънта в образованието и училището. Понятията за функции и структури на управление, неговите йерархични равнища, стил на ръководство, управленски цикъл и много други са именно управленски понятия. Най-важното е, че управлението в образованието и училището черпи теоретични идеи, език и понятийен апарат не от педагогиката, а от Теорията на управлението /мениджмънта/, от Мениджмънта в образованието, от Мениджмънта на училището, а не от "Педагогическото управление".

3. Управленската наука има своя **специфична картина** за света. Важно е да се осъзнае, че даже при разглеждането на реалности, служещи за предмет на други науки /както образованието за педагогиката/, управлението ги разглежда под свой особен ъгъл, като откроява управленския аспект и в педагогическия процес, и в цялостната дейност на училищната организация. Освен това някои реалности в образователната система въобще не са включени в обекта на педагогическите науки. Защо например материално-техническото снабдяване на училището трябва да се включва в предмета на педагогиката, а да не присъства в предмета на "Педагогическото управление" и задължително да присъства в предмета на Управлението на училището. Поради това, че управлението притежава интегрираща насоченост, то винаги се стреми към цялостност на изучаване на управлявания обект, което позволява да се види цялото многообразие на процесите и тенденциите в организационната система и да ги направлява за постигане на общосистемните цели и ценности.

4. Малко по-сложно стоят нещата при управлението на образованието и/или училището с наличието на особени **методи на изследване**. Но това е общ проблем на педагогиката и всички други социални науки. Управленските изследвания използват достатъчно широк арсенал от качествени и количествени методи и методически средства на

социалните и хуманитарните науки: статистика, социология, социална психология, икономика и др. Става дума за различни видове наблюдения, анкети, експертни оценки, контент-анализ, моделиране и др. Много важна роля в изследванията по управление трябва да играе формиращият експеримент. Всичко това в управленските изследвания естествено придобива специфична насоченост и води към получаването на специфични резултати. Освен това в практиката на диагностиката на организационните системи и управленското консултиране се натрупаха множество специфични и напълно оригинални модели, методики и прийоми, характерни само за управлението. Затова даже при наличието на сериозни ограничения в използването на малко формализирани и не напълно количествени методи на анализ, прилагани в бизнеса и материалното производство, може да се каже, че управленските изследвания се опират на достатъчно широк кръг от методи. В последно време интензивно се развива изследователският и диагностичният инструментариум по теория и практика на управлението в образованието и училището. Всичко това дава основание да защитим тезиса за относителната самостоятелност на науката за управление на образованието и/или училището в рамките на науката за управление или мениджмънта като теория на управлението.

Подчертаването на социално-управленската природа на управлението в образованието не е случайно. То е насочено против механичното пренасяне на термини в управлението на образованието, които малко помагат за постигането на неговото специфично съдържание, водейки след себе си всякакви разширителни и неточни тълкувания. Така например трудно ще се съгласим с общата постановка за управлението като привеждане на някаква система в ново състояние или с универсалния принцип за обратната връзка. Понякога, ако тези идеи не се изпълнят с конкретно съдържание, може да се получи не само банално, но и просто погрешно твърдение.

Нека да не забравяме, че управлението като наука в различните периоди на своето развитие, се е основавало на различни теории /школи/: Школата за научното управление /Фр. Тейлър/, Административната теория за управлението /А. Файол/, Бюрократичната теория за управление на организациите /М. Вебер/, Теорията за човешките отношения в управлението /Е. Мейо/, Теорията за системния подход към управлението /Р. Берталанфи/, Кибернетичната теория за управлението /Н. Винер/, Функционалната теория за управлението, Теорията за ситуационния подход към управлението, Теорията за социалното управление и т. н. Всяка една от тези теории е подменяла предмета и обекта на изучаване и въздействие на управлението. Още повече, че научната дискусия, която се води през последното десетилетие на 20-ти век за същността на управлението, се свързва с интегрирането на три компонента - наука, опит и изкуство. Развитието на управленската мисъл се върти около три явления - задачи, човек и управленска дейност.

За изследователя научната работа по управление е необходимо ясно да разграничи научното от масовото съзнание при тълкуването на управленските термини. Но не можем да не кажем в тази връзка, че някои изследователи - педагози се увличат, като виждат "голяма евристична ценност" в постановката за възпитанието като "управление на развитието на детето", т.е. разглеждане на възпитанието като информационно-кибернетичен процес - вход, черна кутия, изход. Без да влизаме в спорове за "ценността на възпитанието като управление на развитието на личността", като "ученикова управляемост, съуправление между учител и ученици и водещата роля на учителя" [Merdjanova, Y., 1999], че в разглеждания контекст думата "управление" не съдържа собствена управленска натовареност, не прави педагогическите усилия проявление на управленска дейност, а се разглежда в свършено друг смисъл - като педагогическо влияние, което може да се обяснява с теорията за лидерството.

Управлението на образованието като наука има изключително тесни връзки с редица гранични и близки дисциплини - теория на управлението; теория на организациите; управление на социалните организации и системи; науките за образователните сфери - предучилищно, основно, средно-професионално, професионално, висше, непрекъснато, специално и гражданско образование; социологията и философията на образованието; икономиката на образованието; образователния маркетинг; психологията на управлението; социалната статистика; психологията на обучението и възпитанието и др.

Що се отнася за отношенията между "управление и педагогика", следва да се подчертае, че педагогиката предоставя базови знания за обекта на управление. Съответно "белите петна" в

тези знания обективно ограничават съзидателните възможности на управленската наука и практика. Управлението се явява "заинтересован поръчител" и "ползвател" на резултатите именно на педагогическите изследвания. От друга страна изборът на конкретна система на образование, определена от педагогически /психолого-педагогически/ позиции и концепции, се явява сфера, от която е заинтересовано управлението. И ако педагогиката интегрира различните дисциплинарни знания в интерес на оптимизацията на образователните процеси, то управлението отговаря на още по-високо равнище на интеграция - интеграция на всички видове процеси в образователните структури - включва както образователни, така и осигуряващи, иновационни, управленски, дейността на образователните общности и качеството на техния живот.

Науката за управление на образованието има работа с осъществяването на всички важни функции, традиционно преписвани на науката - функция на описание, обяснение, прогнозиране, конструктивно преобразуване на изследваната реалност. Това не изключва въпроса за приоритетите, за доминиращите функции. Науката за управление на образованието се явява преимуществено нормативна, конструктивна и проективно-ориентирана наука. Това означава, че тя не само и не толкова се занимава с описание на това, което е, не само обяснява защо става така, какво е възможно да се случи в бъдеще при определени условия, което е характерно за класическата наука. Управленската наука по-скоро издига ценности и норми и опирайки се на тях, предписва това, което трябва да бъде направено за приближаване към идеала, ценностите, нормите, целите. С други думи управлението на образованието в по-голяма степен притежава нормативен /предписващ/, отколкото дескриптивен /описателен/ характер. Най-силното и ярко проявление на съзидателната мощ и практико-ориентираната насоченост на управленската наука е създаването на принципиално нови системи на управление на основата на тяхното научно обосновано системно моделиране и проектиране, което по своята същност не е нищо друго, освен особен вид формиращ експеримент. Няма да се сгреша, ако се каже, че такъв тип наука е и педагогиката, която е призвана да проектира и да изгражда такава практика на обучението и възпитанието на учениците, която би осигурила ефективно личностно и психическо развитие на ученика, което както и в случаите с управлението не отрича описателните, обяснителните и прогностичните функции на педагогическите изследвания. Осъзнаването на тази особеност на насочеността на образователните науки ознаменува възникването и развитието на т.н. "проективна парадигма" в тези науки.

В рамките на проективните изследвания ръководителят - изследовател предлага нови и ефективни модели на системи на управление или техните компоненти и подсистеми, и на основата на проектирането създава реални, действащи системи на управление, доказвайки състоятелността на своите предложения. Какво може да служи за по-добра нагледна демонстрация за истинността и конструктивните възможности на научните идеи!

References:

1. Lazarov, V. Upravlenie obrazovaniya na poroge novoj eposhi, Pedagogika, kn. 4, 1995.
2. Merdganova, Y. Upravlenieto v obutshenieto, S., 1999.
3. The International Encyclopedia of Education, Oxford, 1994.

*Prof. PhD Svetlozar Vatsov
Department of Pedagogy and Management of Education
Pedagogical faculty
Konstantin Preslavsky – University of Shumen
sv.vacov@abv.bg*